

Павло Була

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Андрій Кузьмин

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДІАЛЕКТИКА СУТНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Сучасний період розвитку нашої держави відзначений значними ризиками та невизначеністю у багатьох сферах суспільного життя. Повномасштабна війна призвела до суттєвого збільшення потреби держави у фінансових ресурсах на оборону країни та зменшення негативних наслідків воєнних дій на економіку й добробут населення. За цих обставин особливої ваги набуває питання належного формування доходів бюджетів усіх рівнів, в тому числі за рахунок надходжень від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності. Ці доходи є результатом здійснення митного контролю, який є важливою компонентою митної системи. Крім фіскального ефекту у вигляді доходів бюджету, митний контроль також покликаний забезпечити попередження протиправних дій при перетині митного кордону країни, які можуть шкодити національній безпеці. В умовах війни, коли зусилля агресора зосереджені на нанесенні максимальної шкоди економіці нашої держави, дестабілізації безпекової ситуації цей аспект митного контролю має неабияке значення.

Розбудові ефективної системи митного контролю має передувати глибоке наукове обґрунтування теоретичних засад його здійснення, бо тільки розуміючи глибинну сутність явищ та процесів, їхнє суспільне призначення та форми вияву, можна дати відповідь на питання про ефективне управління ними. Пізнанню теоретичних засад митного контролю в сучасних умовах приділяють значну увагу в науковому середовищі, проте дотепер немає єдності у розумінні його сутності, ключових ознак та особливостей реалізації в умовах воєнного часу.

Для розкриття сутності поняття митного контролю доцільно перш за все усвідомити зміст вихідної категорії «контроль», яке у перекладі з французької мови означає «зіставлення». З погляду логіки, контроль означає перевірку стану підконтрольного об'єкта на предмет його відхилення від наперед заданих або еталонних параметрів. Також під контролем можна розуміти перевірку того, чи підконтрольний об'єкт виконав поставлені перед ним завдання чи цілі. З погляду управлінської науки контроль тлумачать як інструмент для упередження чогось небажаного (розвитку подій, зміни показників та ін.) [3, с. 8].

Як зазначає М. Романів, з системного погляду контроль слід розглядати як елемент більш складної системи регулювання економічних відносин. Здійснення контролю, відповідно до визначених Лімською декларацією керівних принципів фінансового контролю не є самоціллю, а стає дороговказом для подальших дій. Мета цього контролю, як зазначає М. Романів, передбачає «виявлення відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів законності, ефективності й економії використання матеріальних ресурсів на найбільш ранній стадії для того,

щоб мати можливість вжити коригуючих заходів, а в окремих випадках – притягнути до відповідальності, отримати компенсацію за заподіяну державі шкоду або вжити заходів для запобігання порушенням у майбутньому» [9, с. 27]. У подібному контексті розглядають контроль І. Дрозд та В. Шевчук, які також вбачають у ньому порівняння різних величин, які характеризують еталон (норму) і рівень її досягнення. Фокусуючи увагу безпосередньо на фінансовому контролі, вчені розглядають його як «невід’ємну складову управління суспільними фінансовими ресурсами, яка забезпечує відповідальність та підзвітність цього управління» [4].

Особливістю контролю у сфері публічних фінансів є те, що еталоном при здійсненні контрольних дій є норми фінансового законодавства. Логічно припустити, що завданням контролю є виявлення випадків недотримання норм фінансового законодавства та оцінювання ступеня шкоди, завданої державним інтересам. Однак, таке тлумачення є надто вузьким і характеризує зміст тільки наступного контролю, який здійснюють після проведення фінансових операцій. Але контроль не повинен розглядатись як пасивний інструмент управління, а навпаки – він має відігравати вагомий роль у попередженні (недопущенні) дій, які зумовлюють нераціональне управління фінансовими ресурсами, що завдають шкоди інтересам не тільки держави, але й самого суб’єкта управління. Будучи важливою складовою управління, контроль дає можливість своєчасно виявити та відповідно зреагувати на можливі відхилення перебігу фінансових відносин від бажаного стану, зменшити можливі фінансові втрати.

Митний контроль часто розглядають як складову фінансового контролю, що не повною мірою об’єктивно. Дійсно, здійснення контрольних дій стосовно дотримання суб’єктами господарської діяльності вимог митного і податкового законодавства у частині обсягів нарахованих митних платежів є важливим аспектом митного контролю. Поряд з цим, цей вид контролю також передбачає контрольні дії щодо дотримання правил та процедур митного оформлення перетину митного кордону держави матеріальними цінностями, транспортними засобами тощо з метою недопущення порушень та захисту інтересів держави. Таким чином, митний контроль має міждисциплінарний характер, що об’єднує фінансовий та позафінансовий виміри.

Вагоме місце тлумачення митного контролю посідає у правовій базі. Так, відповідно до положень Кіотської конвенції, митний контроль визначено як «сукупність заходів, що здійснюються митною службою з метою забезпечення дотримання митного законодавства» [8]. Митний кодекс Європейського Союзу містить поняття «контроль митної влади» яке визначено як «спеціальні дії, які проводяться для забезпечення реалізації митних та інших правил щодо товарів, а саме: їхній огляд, перевірка наявності та правильності заповнення документів, перевірка бухгалтерських рахунків та інших записів, огляд транспортних засобів, багажу та особистих речей, надання офіційних запитів тощо» [1]. Така дефініція митного контролю деталізує його зміст з точки визначення інструментарію, який застосовують у процесі здійснення контрольних дій. Таке визначення вигідно вирізняється порівняно зі тлумаченням митного контролю у Митному кодексі України, де його характеризують як «сукупність заходів, що здійснюються для

забезпечення додержання норм Митного кодексу України, законів та інших правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів. Митному контролю підлягають товари, транспорт комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України» [7]. Таке визначення має суто правовий характер, не розкриваючи сутності й суспільного призначення митного контролю.

Натомість, у наукових джерелах представлені більш ґрунтовні дефініції митного контролю. Для прикладу, В. Мартинюк розглядає митний контроль як сукупність дій із застосування «тарифних і нетарифних інструментів, принципів, форм і методів їх встановлення, зміни чи відміни для своєчасної та повної сплати митних платежів, відповідальності за порушення митного законодавства» [5, с. 145]. На думку І. Бережнюк, через митний контроль відбувається реалізація митної справи, а сам він являє собою «сукупність заходів для забезпечення учасниками митних відносин вимог митного законодавства» [2]. Попри те, що у поданих редакціях митного контролю наголошено на його інструментарії та зв'язку з надходженням митних платежів до бюджету, у них недоречно упущено важливий момент, що органи митного контролю здійснюють контрольні дії щодо дотримання не лише митного, але й податкового законодавства, невизначеною залишається також мета цієї діяльності. Найбільш повне визначення митного контролю подають автори навчального посібника «Митне право» за редакцією О. Юлдашева, які визначають його як «систему законодавчо встановлених заходів, здійснюваних митними органами для забезпечення дотримання вимог митного та податкового законодавства, охорони державної й суспільної безпеки, економічних інтересів, а також виявлення і попередження протиправних дій фізичних і юридичних осіб» при перетині митного кордону України [6, с. 136].

Узагальнення наукових підходів до тлумачення митного контролю дає нам підстави характеризувати його як сукупність дій, які вживають спеціалізовані владні органи, уповноважені реалізувати митну політику держави, за допомогою відповідного інструментарію, щодо запобігання порушенням податкового та митного законодавства при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон України та захисту економічних інтересів держави. У поданій дефініції відображені ключові ознаки, які розкривають зміст митного контролю, а саме: право на його здійснення закріплене за спеціальними органами влади, які реалізують митну політику держави; застосування спеціального інструментарію для контрольних дій; спрямованість на захист економічних інтересів держави у частині попередження правопорушень при перетині митного кордону.

Основними тенденціями у здійсненні митного контролю, відповідно до міжнародної практики, є:

- реалізація принципу мінімальної достатності контрольних дій. У процесі митного контролю необхідно вживати мінімально необхідну кількість заходів з контролю митного і податкового законодавства, які мають можливість виявити або спростувати факти його порушення. Надмірний розвиток процедур митного контролю пригнічує зовнішньоекономічну діяльність та є мотивом для пошуку способів ухилення від оподаткування, свідчить про проведення недружньої щодо бізнесу регуляторної політики держави;

– ризико-орієнтований підхід у митному контролі. Цей принцип митного контролю продовжує попередній принцип мінімально доцільного втручання та означає розроблення системи ідентифікації митних ризиків для концентрації уваги митних органів на контролі зовнішньоекономічних операцій, що містять ознаки порушення митного чи податкового законодавства;

– діджиталізація митного контролю, що полягає у глибокій імплементації цифрових технологій та засобів електронної комунікації у процедури діяльності митних органів. Важливим позитивним наслідком реалізації цього принципу є зниження впливу суб'єктивного чинника при проходженні процедур митного контролю, що посилює його транспарентність та звужує поле для корупції.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EC) № 450/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 laying down the Community Custom Code (Modernized Customs Code). *Official Journal of European Communities*. 2018. L 145. P. 1-67. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008R0450>
2. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 543 с.
3. Бутинець Ф. Ф., Драбаніч А. В. Інтегрований облік як засіб управління підприємством. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*. 2016. № 2. С. 12-24.
4. Дрозд І. К., Шевчук В. О. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. Київ: Імекс-ЛТД, 2007. 304 с.
1. Кравчук Н. Я., Горин В. П., Ясеновська Т. Б. Фінанси: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 432 с.
5. Мартинюк В. П. Про доцільність використання терміна «митна система держави». *Митна безпека*. Серія: Економіка. 2010. № 2. С. 144-145.
2. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.] ; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
6. Митне право України: навч. посіб. / Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. О. Х. Юлдашева. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 232 с.
7. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
8. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція) від 18.05.1973 р. № 995_643. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/995_643.
9. Романів М. В. Становлення та розвиток державного фінансового контролю в Україні: дис. канд. екон. наук: 28.02.2000. Київ, 2000. 189 с.
10. Товт В. Сутність та особливості здійснення митного контролю. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 1 (58). Ч. 1. С. 133-142.